

ISTINOM DO POMIRENJA

Predavanje Mirka Đorđevića
održano 30. septembra 2008. u Sarajevu na seminaru „Pomirenje u Dejtonskom trouglu“ Centra za mir i razvoj demokratije, pod nazivom:
Religija i pomirenje

Ova se tema ovako postavljena može elaborirati nizom strogo konvencionalnih fraza o nužnosti pomirenja i vrlinama mira i tolerancije, od čega ja odmah odustajem. Dovoljno je svima patetičnih fraza i citata visokog stila iz sakralnih spisa čiji smisao uporno tražimo i nalazimo kao repere za čitanje identiteta nacionalnog, etničkog, te religijskog i konfesionalnog, pri čemu se najčešće smeće s uma i ono najbitnije a to je identitet čoveka kao osobe – ličnosti u personalističkom smislu pojma. taj čovek je subjekat istorije, a ne čovek *in abstracto*. Ako sam već započeo sa napomenama, u ovom razgovoru o pomirenju na ovom prostoru gde se tlo još ne smiruje nakon ciklusa balkanskih ratova, nužna je još jedna preliminarna napomena: neću ja, naravno, kazati svu istinu već samo „moj deo istine“, s kojim se mnogi složiti neće – i nije ni nužno.

Religija, crkve i verske zajednice uopšte, na Balkanu u minulom periodu sve do danas i mogućnosti pomirenja nije laka tema.

Nema ni jedne crkve ni verske zajednice koja bi bila nevina u minulim ratovima. Istini za volju, to je moja prva teza, nema ni jednog sinodalnog akta, niti saborskog saopštenja u kojima se Crkve, pa i naša SPC zalažu za rat. S druge strane sve crkve i verske zajednice u minulom periodu nisu bile samo svedoci već su bile i aktivni saučesnici u zlu koje nas je zadesilo, i to najpre duhovnom logistikom pa i javnom podrškom ratovođama.

Dakle, nema smisla govoriti o nedužnoj crkvi, kao što nema smisla optuživati samo jednu, a i jedno i drugo se jednako čini i ponavlja, odakle čitav niz paušalnih i pristrasnih ocena i procena. Dokumenta kojih ipak ima i u laičkom i u crkvenom delu javnosti sasvim potvrđuju, slobodni smi reći, ovu našu drugu tezu. Ne idimo daleko, najnovija obimna knjiga dnevničkih zapisa pokojnog Nikole Koljevića, pokazuje da su crkve, pa i SPC bile aktivne u pripremi i realizaciji „projekta“ koji je sasvim neslavno završio. To što su i crkve i verske zajednice izašle iz ratnih zbivanja kao gubitnici, izgleda njih same najmanje brine, a to se vidi po tome što istrajavaju na onom što je bilo pogubno – sama SPC je izgubila više eparhija, usledili su kobni raskoli u Makedoniji i Crnoj Gori sa posledicama koje su sagledive. „Greška“ je bila u pogrešnoj duhovnoj strategiji, jer su postale ideološki servisi ratovođama i ideolozima.

Neka šira elaboracija svega toga bila bi odstupanje od teme o pomirenju sada i ovde, pa ipak na nešto ćemo podsetiti.

Neke izjave crkvenih velikodostojnika su zaista paradigmatične i ostaju kao znaci u vremenu i prostoru. Pisao je vladika Nikanor (Borba, 3. april 1991.): „Tamo gde se prospe srpska krv i gde padnu srpske kosti – to mora biti srpska zemlja. Onaj ko drukčije misli na strani je neprijatelja“. A to je bila godina kada se uveliko prosipala i srpska i hrvatska i bošnjačka krv sa ciljem loše određenim, odnosno s pomanjkanjem uma i razuma i upadljivim odsustvom neke hrišćanske svesti o tome da lose prolazi onaj ko se mača laća – sve je tada potkrepljivano navodima iz citata, iz ništa manje nego svetih knjiga i to na svim stranama.

Tangenta zla je pokazivala da se krajnosti dodiruju.

Na drugoj strani, mnogi nisu razlikovali, i to svesno, islam od islamizma kao ideologije. Činilo se nekim vladikama da će sve biti rešeno sabljom i da je to jedina istina, da su jedino ispravne granice – one koje zacrtaju ratovođe.

Vladika bački Irinej (NIN, 20. mart, 1991.) mirno izjavljuje: „Mislim da je naš živalj u krajinama *de facto* izuzet od hrvatske vlasti, a to je značajno, jer bi ga ta vlast inače uništila“. Bilo je kako je bilo, i u ovoj prilici mi nemamo pravo da zaboravimo ove zle znake vremena kada se služilo paganskome bogu Marsu više nego hrišćanskome ili islamskome. Postoji i poznat je čitav „cvetnik“ ovakvih misli o vremenu kada se zaboravljalo da svaki narod ima datume slave, ali i datume nacionalne sramote – ovog drugog nisu svi svesni u crkvama i verskim zajednicama na balkanskom prostoru.

Da ovo nisu tek mali znaci koji su nas opominjali, ali nas pameti priveli nisu pokazuju i druge činjenice.

Tih godina objavljen je i „naučni“ zbornik „Jagnje božije i zvijer iz bezdana – filozofija rata“ (Cetinje, 1996.) u kojem su teolozi i drugi naučnici uglavnom iz krila SPC i SANU izlagali svoje viđenje rata. među učenjacima je bio i vođa bosanskih Srba dr. Radovan Karadžić sa svojim razmišljanjima o ratu i miru na blakanskom prostoru. Kakva je to bila nauka pokazali smo u analizama svojevremeno, a ovde neka bude samo nekoliko reči podsećanja radi. Zapravo, kao opomena da to još uvek traje i sprečava svaki iskorak. „Mi kao pravoslavni hrišćani – stoji u tom „naučnom“ zborniku – znamo da rat ima svoj duboki duhovni smisao“. Poznati publicista i nacionalni ideolog, potom episkop zahumsko-hercegovački Atanasije je sasvim jasan u svojim razmišljanjima: „Bolji je rat nego li mir koji nas otuđuje od Boga“. nema potrebe dalje navoditi, jer dovoljno je kako se nama čini i ovo, uz ono što se u krugu drugih religija i konfesija – kod katolika i muslimana – može naći kao sasvim u svemu slično.

No, vratimo se pomirenju i njegovom smislu te posebno nužnoj i jedino valjanoj strategiji posle svega.

da su religije kulturne i civilizacijske činjenice ljudske istorije, to jedva da treba dokazivati. Jasno je i to da religiozno osećanje čini deo ličnosti po kojoj se određuje punina identiteta. U svetim knjigama svih vera i konfesija sadržano je dovoljno zajedničkog što se naziva „depozitom vere“ i to nije ni sporno ni nerazumljivo. Nevolja je u tome što je istorija i hrišćanima i Jevrejima i muslimanima „dopisala“ otkrivenu istoriju. Taj pečat istorije se mora nekako pojmiti i li prevazilaziti, a umesto toga čini se suprotno – vera se svodi na naciju-pleme, verovanje na ideologiju i dobija se rezultat: verski ekstremizam koji se najčešće označava, i s pravom kao fundamentalizam iako je pojam višeznačan. Dakle, ako govorimo o vehabijama, i u Srbiji danas ima problema s tim, valja imati na umu da postoje i pravoslavne i katoličke vehabije, po principu da se krajnosti dodiruju. kako god bilo, nema potrebe dugo o ovome govoriti, pomirenje je bez alternative, ako već postoje pretpostavke u tradicijikoje smo označili kao „depozit vere“, pri čemu niko ne treba da se odriče svoje tradicije kao dela svog identiteta. U žiži različitosti postoje zajednički putevi, ali realno pomirenje podrazumeva nekoliko uslova.

Prvi i osnovni uslov je volja utemeljena na veri i put ka drugom i drugačijem. Za sada to uglavnom izostaje, a moralo bi ga biti „odozdo“. Neosporno je da pomirenje među religijama i konfesijama mora da ide i „odozgo“, putem Veća međureligijska za pomirenje, ali taj institucionalni oblik je nedovoljan. Vidi se to po tome što se saradnja u takvim telima pretvara u neku vrstu crkvene i verske diplomatije. Prethodno bi predstavnici svih religija i konfesija trebalo da podvuku crtu ispod, makar, nedavne prošlosti, a to za sada ne postoji.

Sledeći uslov je odricanje od politike, jer za ljude vere, politika nije, niti sme biti sudbina. Vera je deo sistema vrednosti i mora stajati iznad i izvan stihije politike. zanimljivo je da su se crkve i verske zajednice bolje snašle u državama u kojima postoji tradicija laiciteta – na modernom Zapadu. Država je neutralna i crkve imaju punu slobodu i zaštićene su. Odvajanje crkve od države godine 1905. – dozvoljavam sebi i taj paradoks za neke, je bila prednost za crkve, a ne gubitak. Na Balkanu je obrnuto, kako smo to videli.

Primera radi, u našoj hrišćanskoj tradiciji imamo dobar odgovor o religiji i njenom smislu i mogućnostima pomirenja. Uzgred, malo ko drži do tog načela, iako je ono iskazano od strane i u ime samoga Isusa. Na desetak mesta u jevanđeljima imamo iskaze o tome, sa svim varijacijama, ali je to najjasnije formulisano u Jovanovim jevanđelju (8.32) gde Isus kaže: „I poznajte istinu i istina će vas osloboditi“. Dobro se vidi da Isus reči istina ne pridaje nikakav predznak, ne ističe je kao istinu samo hrišćansku ili judejsku ili bilo koju drugu, on jednostavno kaže – istina oslobađa, i to je ono što se zaboravlja.

savremenim jezikom rečeno, pomirenje je moguće i na istini bez predznaka nacionalnog, usko konfesionalnog. Smisao te istine i njena granica su drugi, i tu se kuša istina kao takva. Tu je, u vezi s pomirenjem, još jedna dimenzija koju ne možemo zaobići, a danas je posebno aktuelna. Ako ja u ime moje religije ili kao

laik činim svetogrđe u odnosu na drugog, ja gazim njegova temeljna ljudska prava.

Politički sporovi oko objavljenih knjiga, poput Dragulj Medine, sada u Beogradu, lišeni su svakog smisla kada se ovo načelo zaboravi, sve može da bude objavljeno i ništa zabranjeno uz poštovanje norme ljudskih prava, ako se ta sintagma ispravno shvati.

Istorijska ravnoteža je, ipak, davno uspostavljena, jer posle revolucije u Francuskoj 1789. blasfemija je bila dozvoljena, a u srednjem veku sankcionisana zakonski. Ovaj problem nije nerešiv: moderna država pozitivnog laiciteta obezbeđuje bverski mir u javnoj sferi bolje nego crkve i verske zajednice koje se međusobno glože u istoriji oko prava na punu *Istinu* koja navodno pripada samo „mojoj“ religiji ili mojoj crkvi. Ako se u centar ovih rasprava postave ljudska prava sve bi moralo biti jasno. Uostalom, tokom istorije religija se pluralistički manifestovala i živela, jer svako ima pravo da veruje ili da ne veruje.

Umesto evangelizacije na Balkanu, imamo godinama smer forsirane političke klerikalizacije, pri čemu se zaboravlja da klerikalizacija ne donosi dobro ni društvu ni Crkvi.

U tom smislu, međureligijsko i međukonfesionalno pomirenje ima smisla i nužnost je bez alternative. kao konkretan primer, naveo bih još ovo: recimo borba između dveju Islamskih zajednica u Srbiji, koja tek treba da bude analizirana i razrešena. Ne samo frazom, već i rečju koja obavezuje.